

Οικισμός αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής στα Ρεβένια Κορινού.

Πρώτα αποτελέσματα της μελέτης της κεραμικής.

Στην εργασία αυτή επιχειρείται μια πρώτη ερμηνευτική πρόταση για την κεραμική του νεολιθικού οικισμού Ρεβενίων Κορινού στην Πιερία. Πριν προχωρήσουμε στο κυρίως θέμα της εργασίας, θα αναφερθούμε συνοπτικά στα γενικά χαρακτηριστικά της θέσης, καθώς και στα ειδικότερα χαρακτηριστικά των τεσσάρων λάκκων από τους οποίους συλλέχτηκε η κεραμική που μελετήθηκε. Η αναφορά στην κεραμική θα επικεντρωθεί στα στιλιστικά χαρακτηριστικά της. Η συζήτηση στο τέλος της ανακοίνωσης επιχειρεί την προσέγγιση του κοινωνικού ρόλου της κεραμικής στο πλαίσιο τόσο του οικισμού όσο και των κατά προσέγγιση σύγχρονων οικισμών της περιοχής.

Η θέση Ρεβένια βρίσκεται στη μικρή κοιλάδα δυτικά του Κορινού της βόρειας Πιερίας. Ο οικισμός κατατάσσεται στον τύπο του επίπεδου-εκτεταμένου με συνολική εκτιμώμενη έκταση 40στρ. Ραδιοχρονολογήσεις δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμα, πάντως η μέχρι τώρα μελέτη της κεραμικής επιτρέπει το χρονολογικό προσδιορισμό της κατοίκησης από την αρχαιότερη μέχρι τη μέση νεολιθική περίοδο.

Το σύνολο των αρχιτεκτονικών καταλοίπων συνιστούν κυρίως λάκκοι σκαμμένοι στο φυσικό έδαφος (86), πασσαλότρυπες (71) και 3 αυλάκια που διατηρούνται ιδιαίτερα αποσπασματικά.

Οι λάκκοι παρουσιάζουν κάποια ποικιλία ως προς την πυκνότητα στο χώρο, το σχήμα, τις διαστάσεις, το βάθος των επιχώσεων, τα ευρήματα και την πιθανή χρήση τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ταξινόμηση των λάκκων με βάση τα περιεχόμενά τους. Ανάλογα με την ποσότητα ή τη σχετική συχνότητα των ευρημάτων, οι λάκκοι διακρίνονται σε λάκκους κεραμικής, λάκκους οστών και λάκκους με λίγα ευρήματα, ενώ ένας λάκκος ξεχωρίζει για τη μεγάλη ποσότητα αρχιτεκτονικών καταλοίπων.

Συνοψίζοντας τις προκαταρκτικές παρατηρήσεις σχετικά με τη χρήση των ακίνητων ευρημάτων, φαίνεται ότι ίσως συνυπάρχουν στο χώρο τρία είδη οικημάτων: τα κυκλικά ή ελλειπτικά καθώς και τα ορθογώνια με υπόσκαφους χώρους και τρίτον τα ορθογώνια υπέργεια, ενδείξεις των οποίων θεωρούνται δύο σύνολα πασσαλοτρυπών και τα αυλάκια ως πιθανές τάφροι θεμελίωσης. Για τους υπόλοιπους λάκκους πιθανολογείται κάποια αποθηκευτική ή απορριμματική χρήση.

Το ανασκαφικό πλαίσιο του κεραμικού συνόλου που παρουσιάζεται στη συνέχεια αποτελούν οι λάκκοι 7, 11, 26 και 34.

Πρόκειται για λάκκους κεραμικής που περιέχουν σημαντικό πλήθος και ποικιλία ευρημάτων, ενώ ειδικά για τους λάκκους 7 και 11 υπογραμμίζεται ότι περιέχουν αντίστοιχα μεγάλη ποσότητα οστρέων.

Οι λάκκοι 7, 11 και 34 βρίσκονται στην ανατολική περιοχή του ανασκαμμένου χώρου, ενώ ο λάκκος 26 στην κεντρική.

Ως προς τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους αξίζει να αναφερθεί ότι ο λάκκος 7 είναι μεγάλος με διαστάσεις περίπου 3Χ2μ., έχει βαθιές επιχώσεις που ξεπερνούν το 1,5μ., και το σχήμα του είναι κυκλικό. Στον επίπεδο πυθμένα του σχηματίζεται ωοειδής βάθυνση. Λόγω των κάθετων τοιχωμάτων του, που είναι μάλλον σπάνιο χαρακτηριστικό, θα μπορούσε να θεωρηθεί υπόγειος χώρος σπιτιού. Ο λάκκος 11 έχει ιδιαίτερο σχήμα, καθώς είναι ορθογώνιος. Έχει μεγάλες διαστάσεις (3Χ3μ.) και βαθιές επιχώσεις (1μ.). Στα τοιχώματά του που συγκλίνουν ελαφρά έχουν διαμορφωθεί πέντε αναβαθμοί. Κοντά στον πυθμένα του αποκαλύφθηκαν δύο ταφές νεκρών σε συνεσταλμένη στάση. Και αυτός ίσως είναι τμήμα κάποιου οικήματος. Ο λάκκος 26 στο κέντρο του ανασκαμμένου χώρου είναι επίσης σχετικά μεγάλος με διάμετρο περίπου 2μ. και με βάθος επιχώσεων κοντά στο 1μ. Η κάτοψή του είναι κυκλική. Στα κάθετα τοιχώματά του διαμορφώθηκε ένας αναβαθμός, πιθανή ένδειξη της οικιστικής του χρήσης. Ο λάκκος 34 είναι επίσης μεγάλος με διάμετρο σχεδόν 3μ. και κυκλικός. Σε αντίθεση με τους προηγούμενους είναι ρηχός με βάθος επιχώσεων 0,5μ. Τα τοιχώματά του ποικίλλουν στη διαμόρφωσή τους και για το λόγο αυτό δεν του αποδίδεται κάποια οικιστική χρήση.

Η μελέτη της κεραμικής των τεσσάρων λάκκων ανέδειξε τη σημαντική ομοιότητα μεταξύ από τη μια των λάκκων 7 και 34 και από την άλλη των λάκκων 11 και 26, και την αντίστοιχη διαφοροποίηση ανάμεσα σε αυτά τα ζεύγη συνόλων. Με αναφορά στην κεραμική ακολουθία της Θεσσαλικής αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής και με βάση το στιλ της κεραμικής, όπως ορίζεται από τα μορφολογικά και διακοσμητικά στοιχεία των αγγείων, θεωρούμε ότι η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να αποδοθεί στη διαφορετική χρονολόγηση των συνόλων.

Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης εξετάζουμε τους μορφολογικούς τύπους της κεραμικής. Συγκεκριμένα, τα αγγεία του πρώτου ζεύγους λάκκων, που θεωρούνται πρώιμοι, στο σύνολό τους σχεδόν έχουν ανοιχτό σχήμα. Αντίθετα, στο άλλο κεραμικό σύνολο καταγράφονται και κλειστά αγγεία, καθώς και λιγότερα ευρύστομα. Το συνηθέστερο σχήμα είναι αυτό της φιάλης. Στο πρώτο σύνολο απαντούν με μικρότερη συχνότητα και σκύφοι, συχνά μεγαλύτερου μεγέθους, καθώς και ελλειψοειδή αγγεία. Οι τύποι αυτοί δε λείπουν από τους λάκκους 11 & 26, η παρουσία τους όμως είναι σπάνια, καθώς τα αγγεία αυτών των λάκκων είναι περισσότερο σφαιρικά. Χρονολογικός δείκτης θεωρείται και η διαμόρφωση των δευτερεύοντων μορφολογικών στοιχείων των αγγείων, τα οποία διαφοροποιούνται στα δύο σύνολα. Τα χείλη των αγγείων διαμορφώνονται κυρίως απλά, από το δεύτερο όμως σύνολο δε λείπουν και διαφορετικές διαμορφώσεις όπως το σιγμοειδές περίγραμμα ή το εξωστρεφές χείλος. Στα κλειστά αγγεία, που σημειώνονται μόνο στους λάκκους 11 & 26 που θεωρούνται χρονολογικά προχωρημένοι, διαμορφώνεται λαιμός, συνήθως κυλινδρικός ή κοίλος. Η μετάβαση ανάμεσα στο στόμιο και το σώμα του αγγείου είναι κατά κανόνα ομαλή, το οποίο είναι χαρακτηριστικό για τις πρώιμες μορφές των κλειστών αγγείων. Ελάχιστα αγγεία τύπου ασκού, τα οποία υπάρχουν και στα δύο σύνολα, συμπληρώνουν την τυπολογία των κλειστών φορμών. Σε όλους τους λάκκους παρατηρείται μια ποικιλία βάσεων. Συνηθέστερες στην πρώτη ομάδα λάκκων είναι οι επίπεδες βάσεις, ενώ στη δεύτερη οι δακτυλιόσχημες. Λίγα παραδείγματα βάσεων σχηματίζουν ελλειψοειδή ή τετράπλευρη κάτοψη. Ως λαβές καταγράφηκαν κυρίως διάτρητες αποφύσεις. Στο προχωρημένο χρονολογικά δεύτερο ζευγάρι λάκκων υπάρχουν και λίγα παραδείγματα ταινιωτών λαβών.

Ως στιλιστικό στοιχείο με χρονολογική σημασία εξετάζεται και η διαμόρφωση των επιφανειών των αγγείων. Σχετικά με τη μονόχρωμη κεραμική παρατηρείται ότι στο πρώτο ζεύγος λάκκων είναι ανοιχτόχρωμη, ενώ στους άλλους δύο προστίθενται τα κόκκινα επιχρισμένα αγγεία. Τα δύο σύνολα διαφοροποιούνται σημαντικά στην παρουσία ή τη συχνότητα της διακόσμησης των αγγείων. Στους λάκκους 7 & 34 η διακοσμημένη κεραμική συνίσταται από λίγα όστρακα σε σύνολο περισσότερων από 4000 θραυσμάτων αγγείων. Η παρουσία όμως αυτών των διακοσμημένων οστράκων στο εσωτερικό των λάκκων μπορεί να αμφισβητηθεί. Η μόνη διακοσμημένη κεραμική του λάκκου 7 συλλέχτηκε όταν εντοπίστηκε και σκάφτηκε ο λάκκος με δοκιμαστική τομή, πριν δηλαδή την έναρξη της ανασκαφής με στρωματογραφημένες ανασκαφικές ενότητες. Η φθορά εξάλλου των οστράκων δείχνει ότι ίσως προέρχονται από επιφανειακές επιχώσεις. Τα δύο μοναδικά διακοσμημένα όστρακα του λάκκου 34 προέρχονται επίσης από την ανώτερη ανασκαφική ενότητα των επιχώσεων του λάκκου. Σε αντίθεση με τη μικρή παρουσία ή την απουσία διακοσμημένης κεραμικής από τους λάκκους αυτούς, στο άλλο σύνολο τα όστρακα με γραπτή διακόσμηση αποτελούν το 7% των οστράκων, ενώ σπάνια είναι η παρουσία των εμπύεστων θραυσμάτων. Η γραπτή διακόσμηση, κόκκινη ή κοκκινωπή, εφαρμόζεται στην ανοιχτόχρωμη επιφάνεια του αγγείου και δημιουργεί συμπαγή και ταινιωτά μοτίβα. Η εμπύεστη κεραμική παρουσιάζει ποικιλία στην τεχνική και τη διαμόρφωσή της.

Η διαφοροποίηση των συνόλων, όπως περιγράφηκε μέχρι τώρα, θεωρούμε ότι τεκμηριώνει τη διαφορετική χρονολόγησή τους. Η έλλειψη ραδιοχρονολογήσεων και στρωματογραφίας στον οικισμό των Ρεβενίων, αν και δε λείπουν περιπτώσεις τεμνόμενων λάκκων, καθώς και η περιορισμένη έρευνα των πρώιμων νεολιθικών φάσεων στη Μακεδονία, επιβάλλουν κάποια σχετική επιφυλακτικότητα. Πάντως, το επιχείρημα για τη χρονολογική απόσταση ενισχύεται από την παρατήρηση ότι η διαφοροποίηση της κεραμικής δεν περιορίζεται σε μία μεμονωμένη ιδιότητα, αλλά αφορά τόσο τα σχήματα όσο και τη διακόσμηση των αγγείων. Έτσι, τα χαρακτηριστικά της κεραμικής φαίνεται να ταιριάζουν σε ένα γενικό σχήμα περιοδολόγησης.

Όπως ήδη σημειώθηκε, αναφορά για τη χρονολόγηση του υλικού των Ρεβενίων αποτελεί το σχήμα που έχει αναπτυχθεί με βάση τις κεραμικές

ακολουθίες από θεσσαλικές θέσεις της αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής περιόδου. Παρά τα ιδιαίτερα γνωρίσματα κάθε οικισμού, η χρονολογική εξέλιξη της κεραμικής φαίνεται να παρουσιάζει κάποια βασικά χαρακτηριστικά. Η πρώιμη φάση της αρχαιότερης νεολιθικής στη Θεσσαλία χαρακτηρίζεται από την παρουσία μονόχρωμων αγγείων με απλά σχήματα. Ακολουθεί η εμφάνιση της γραπτής κεραμικής, που κατά περίπτωση στη συνέχεια εκλείπει ή αυξάνεται σταδιακά μέχρι τη μέση νεολιθική περίοδο, συνυπάρχει ή αντικαθίσταται από την *impresso* κεραμική στο τέλος της αρχαιότερης νεολιθικής περιόδου. Η ποικιλομορφία των αγγείων αυξάνεται, τόσο ως προς τα βασικά σχήματα όσο και ως προς τα επιμέρους μορφολογικά χαρακτηριστικά. Αυτό το γενικό σχήμα ίσως πλέον αναγνωρίζεται και σε θέσεις της πρώιμης νεολιθικής περιόδου στη Μακεδονία. Σύμφωνα με τις πρόσφατες έρευνες οι ραδιοχρονολογήσεις ορίζουν δύο διακριτές φάσεις κατοίκησης κατά την αρχαιότερη νεολιθική στη Μακεδονία. Έτσι, το κεραμικό υλικό των Ρεβενίων που χαρακτηρίζεται από μονόχρωμα αγγεία με απλούς μορφολογικούς τύπους θα μπορούσε να χρονολογηθεί σε μια πρώιμη φάση της αρχαιότερης νεολιθικής. Άλλωστε, η κεραμική των λάκκων 7 και 34 παρουσιάζει ως προς τα σχήματα και την απουσία ή την περιορισμένη παρουσία διακόσμησης έντονες ομοιότητες με την κεραμική του οικισμού των Παλιαμπέλων ο οποίος βρίσκεται στην ίδια περιοχή. Οι άλλοι δύο λάκκοι των Ρεβενίων με τη μεγαλύτερη ποικιλία σχημάτων και δευτερεύοντων μορφολογικών στοιχείων και τη συνύπαρξη γραπτής και *impresso* διακόσμησης ίσως χρονολογούνται σε μια ύστερη φάση της περιόδου ή στην αρχή της επόμενης. Ως προς αυτά τα χαρακτηριστικά άλλωστε παρουσιάζουν ομοιότητες με την κεραμική της Νέας Νικομήδειας, που έχει χρονολογηθεί στις προχωρημένες φάσεις της αρχαιότερης νεολιθικής. Στο σημείο αυτό πάντως θα πρέπει να αναφερθεί ότι από τις επιχώσεις ενός λάκκου συλλέχτηκε όστρακο με γραπτό φλογόσχημο μοτίβο, ενδεικτικό της προχωρημένης μέσης νεολιθικής. Επομένως, ο οικισμός των Ρεβενίων, ακόμα κι αν δεν έχει χρονολογηθεί μέχρι τώρα με ακρίβεια, φαίνεται ότι κατοικήθηκε σε φάσεις ενός εκτενούς χρονολογικού διαστήματος: από μια ενδεχομένως πρώιμη φάση της αρχαιότερης ως την προχωρημένη μέση νεολιθική περίοδο.

Σε μια πρώτη ερμηνευτική προσπάθεια παρακολουθούμε στη διάρκεια της ζωής του οικισμού τις μεταβολές στο κοινωνικό πλαίσιο της χρήσης των αγγείων

και στο ρόλο της κεραμικής. Τα πρώιμα αγγεία παρουσιάζουν αξιοσημείωτη ομοιομορφία ως προς το χρώμα τους και ως προς την έλλειψη διακόσμησης. Το μεσαίο μέγεθος των αγγείων παραπέμπει στην προσφορά τροφής, όπως φαίνεται και από τις ανοιχτές φόρμες της πρώιμης κεραμικής. Άρα, με βάση τη στιλιστική ομοιομορφία και τα μεγέθη των σκευών, στην κεραμική δε φαίνεται να αποτυπώνονται διακριτές ταυτότητες ατόμων ή ομάδων, αντίθετα στο πλαίσιο της κατανάλωσης τροφής προβάλλεται μια ομοιογενής εικόνα. Αν η ανάγνωση αυτή είναι σωστή, τότε η κεραμική ενίσχυε την κοινοτική ταυτότητα των πρώιμων κατοίκων του οικισμού, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια των πρακτικών που σχετίζονται με την κατανάλωση τροφής. Η προχωρημένη χρονολογικά κεραμική παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η διακόσμηση κάποιων αγγείων, και μάλιστα η συνύπαρξη γραπτής και εμπίεστης κεραμικής, προσδίδουν στο κεραμικό υλικό αξιοσημείωτη ποικιλότητα. Η ποικίλη διατύπωση των διακοσμητικών θεμάτων ενισχύει αυτή την εντύπωση. Η διάσπαση αυτή της ομοιογενούς εικόνας της κεραμικής μπορεί να αποτυπώνει ή να προσδιορίζει διεργασίες που σχετίζονται με μια διαφορετική πολυπλοκότητα στην κοινωνική ζωή των ατόμων και των ομάδων του οικισμού. Η προσφορά τροφής παραμένει η κύρια χρήση των αγγείων. Άλλωστε αγγεία κατάλληλα για αυτήν τη χρήση διακοσμούνται αναλογικά συχνότερα. Ο εμπλουτισμός όμως της τυπολογίας με νέα κλειστά σχήματα φανερώνει νέες χρήσεις της κεραμικής που μπορεί να σχετίζονται με την προσφορά υγρών ή με τη φύλαξη του περιεχομένου των σκευών. Οι παραπάνω μεταβολές, δηλαδή η εμφάνιση της διακόσμησης και των νέων σχημάτων, αν και παρουσιάστηκαν ως διακριτά φαινόμενα, είναι πιθανό να αποτελούν εκφάνσεις των ίδιων κοινωνικών διεργασιών.

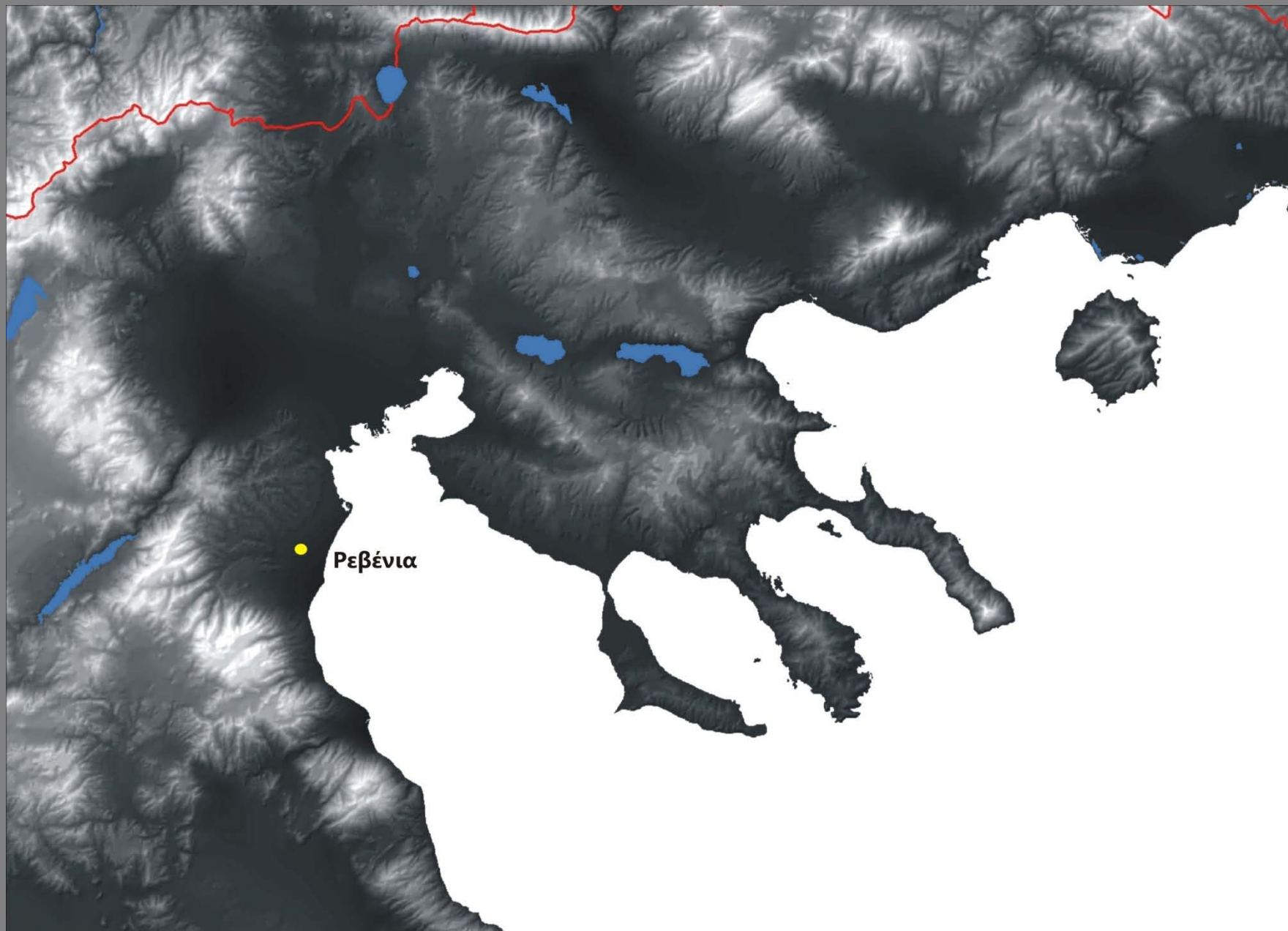
Εξετάζοντας τη σημασία της κεραμικής των Ρεβενίων για την ταυτότητα του ίδιου του οικισμού, μπορούμε να τη συγκρίνουμε με την κεραμική των Παλιαμπέλων, δεδομένου ότι είναι ο μοναδικός γνωστός κοντινός οικισμός με τον οποίο τα Ρεβένια είναι σύγχρονα. Ακόμα κι αν ο οικισμός των Ρεβενίων δεν είναι τόσο πρώιμος όσο τα Παλιάμπελα, ωστόσο είναι βέβαιο ότι και οι δύο οικισμοί κατοικήθηκαν σε περισσότερες φάσεις της νεολιθικής, και άρα πιθανότατα κάποια στιγμή στη διάρκεια της ζωής τους συνυπήρξαν. Σε αυτό το πλαίσιο αντιπαραβάλλεται η χρωματική διατύπωση των αγγείων των δύο οικισμών,

καθώς το χρώμα φαίνεται ότι στο συγκεκριμένο πλαίσιο είναι πολιτισμικά σημαντικό. Η κεραμική των Παλιαμπέλων της πρώιμης αρχαιότερης νεολιθικής χαρακτηρίζεται από σημαντική χρωματική ποικιλία, συχνά σε σκούρες αποχρώσεις. Το χαρακτηριστικό αυτό την καθιστά σημαντικά διαφορετική από την ανοιχτόχρωμη κεραμική των Ρεβενίων. Εξάλλου, στη μέση νεολιθική των Παλιαμπέλων καταγράφεται η παρουσία λευκής διακόσμησης σε κόκκινο επιχρισμένο βάθος, η οποία δεν έχει παρατηρηθεί μέχρι τώρα στα Ρεβένια. Από τις βασικές αυτές παρατηρήσεις προκύπτει ότι η κεραμική των δύο αυτών οικισμών, παρά την εγγύτητά τους, χωρική και χρονική, διαφοροποιείται διαχρονικά. Ίσως αυτή η σχέση μπορεί να παραλληλιστεί με την ανάλογη ποικιλία της κεραμικής των Θεσσαλικών θέσεων της αρχαιότερης νεολιθικής περιόδου.

Η συζήτηση για την κεραμική της πρώιμης νεολιθικής γενικά και των Ρεβενίων ειδικότερα μένει να εμπλουτιστεί από τις αναμενόμενες ραδιοχρονολογήσεις και τη συνεχιζόμενη μελέτη του υλικού. Τα πρώτα αποτελέσματα αυτής της μελέτης δείχνουν, νομίζουμε, την ευρύτητα του πεδίου και τη δυναμική των πρώιμων φάσεων της νεολιθικής στη Μακεδονία.

Οικισμός αρχαιότερης και μέσης
νεολιθικής στα Ρεβένια Κορινού.
Πρώτα αποτελέσματα
της μελέτης της κεραμικής.

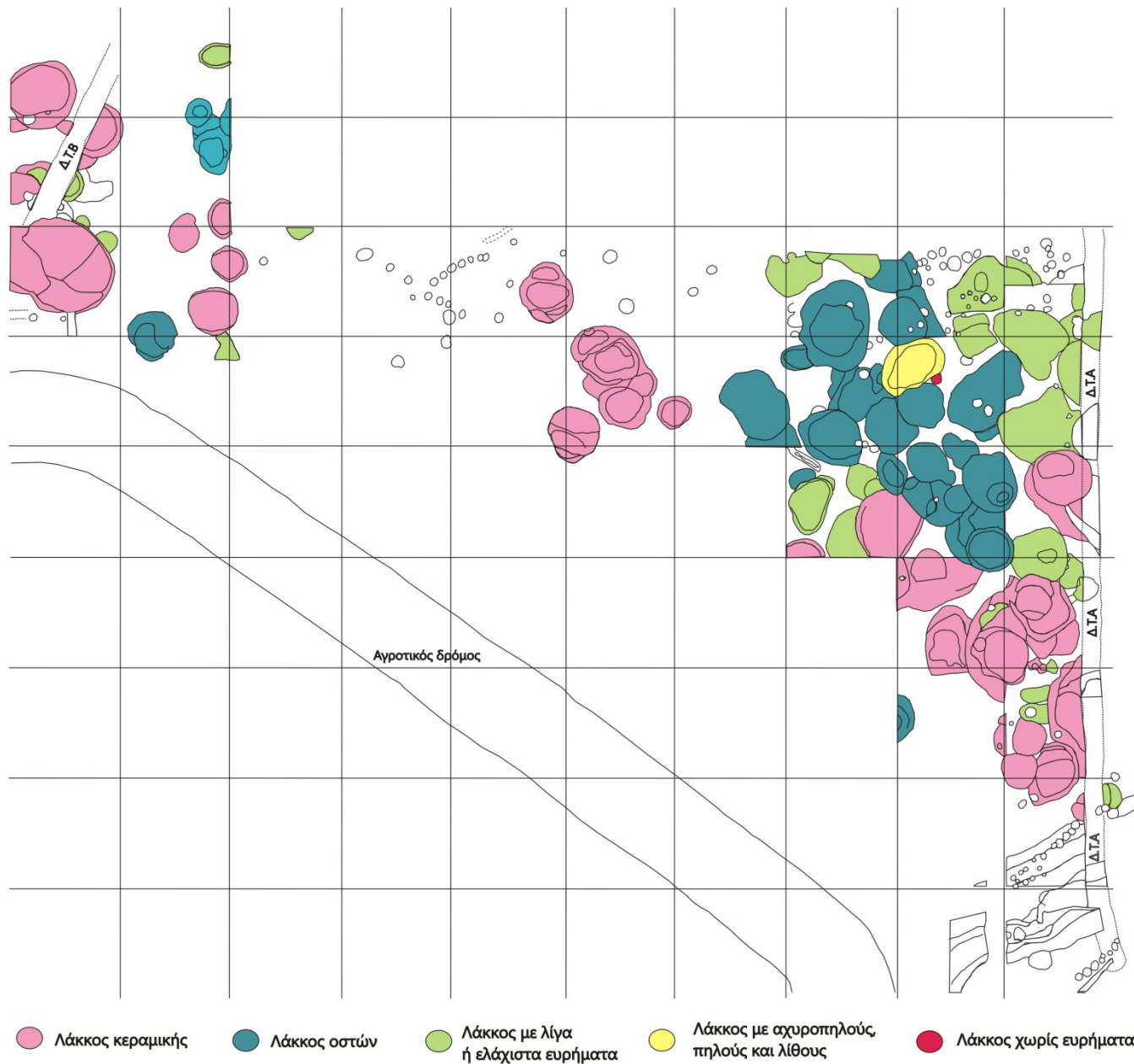
Ντ. Ούρεμ-Κώτσου,
Ά. Παπαϊωάννου, T. Silva,
Φ. Αδακτύλου, Μ. Μπέσιος

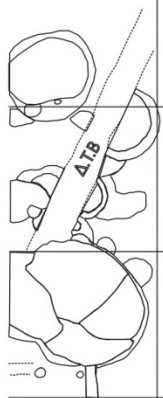

- ❖ προκαταρκτική έρευνα
 - 2001 ΙΣΤ' ΕΠΚΑ
 - 2 δοκιμαστικές τομές
- ❖ σωστική ανασκαφή
 - 2002-2003 ΙΣΤ' ΕΠΚΑ
 - 2004 ΚΖ' ΕΠΚΑ
 - ανασκαμμένη έκταση 850τ.μ.

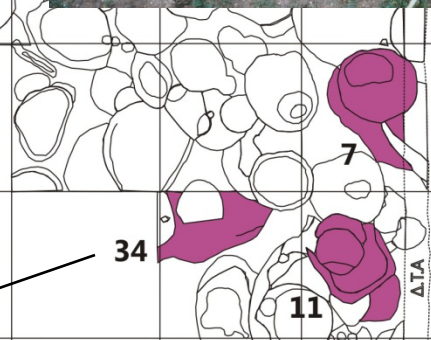

τα περιεχόμενα
των λάκκων

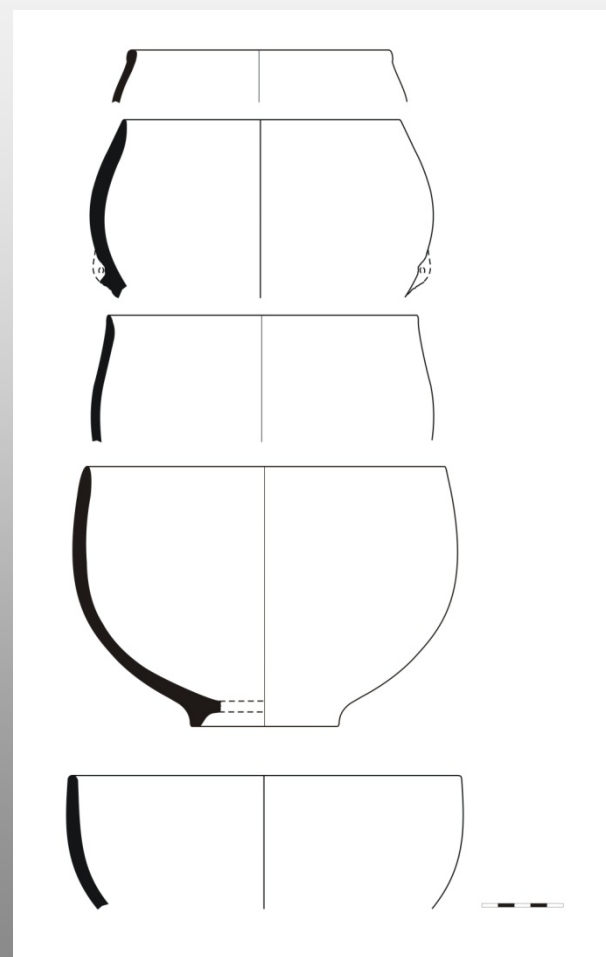
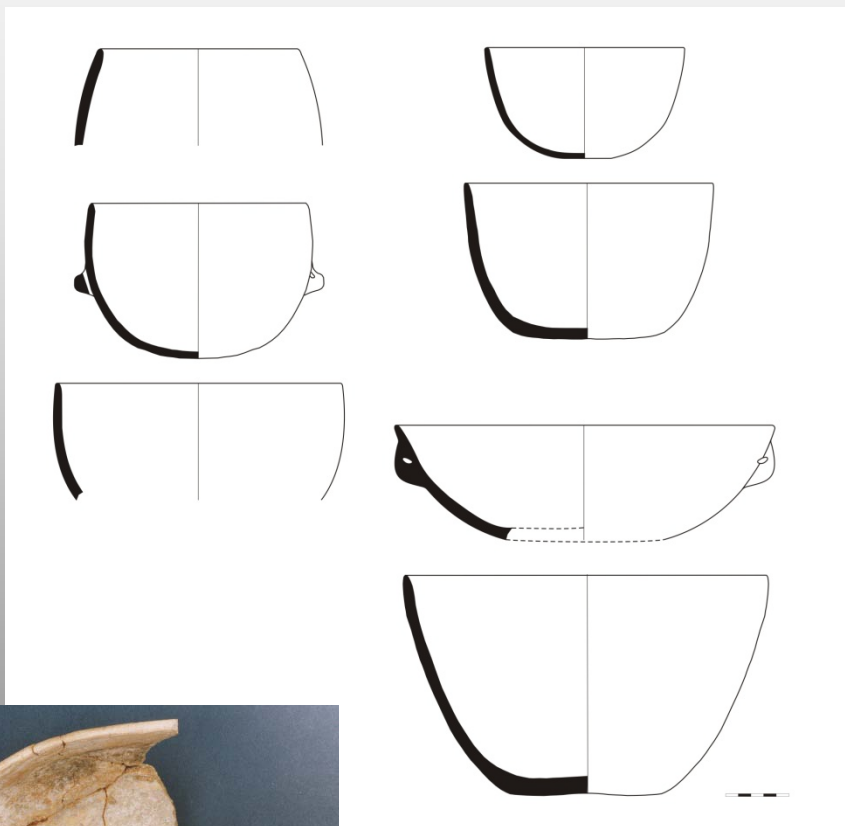
26

τύποι ανοιχτών αγγείων

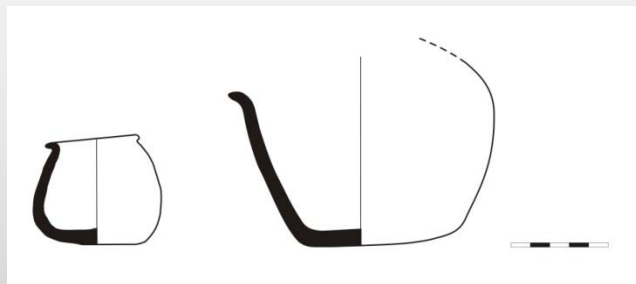
λάκκοι 7 & 34

λάκκοι 11 & 26

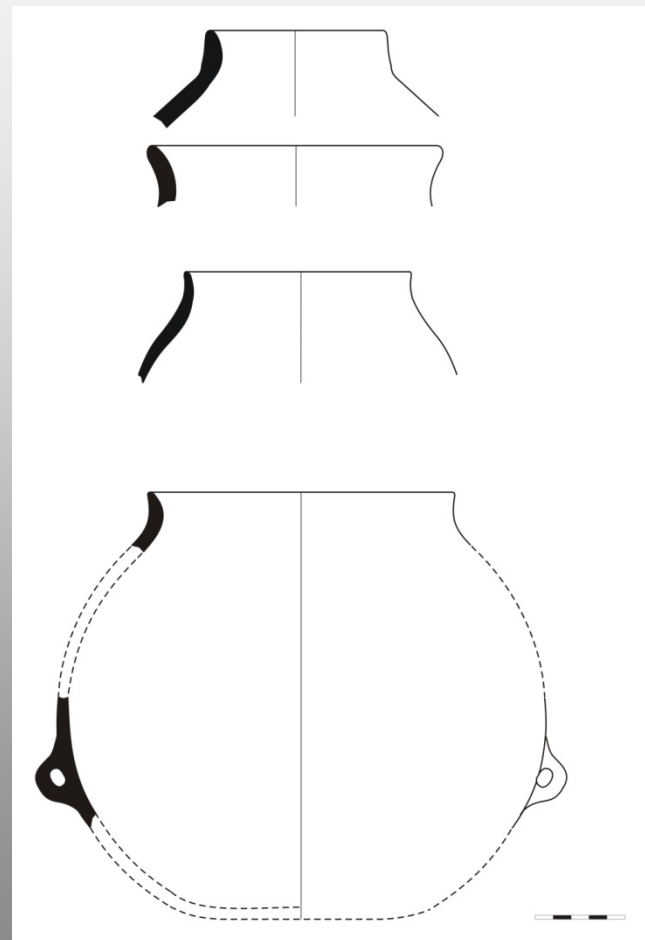

τύποι κλειστών αγγείων

λάκκοι 7 & 34

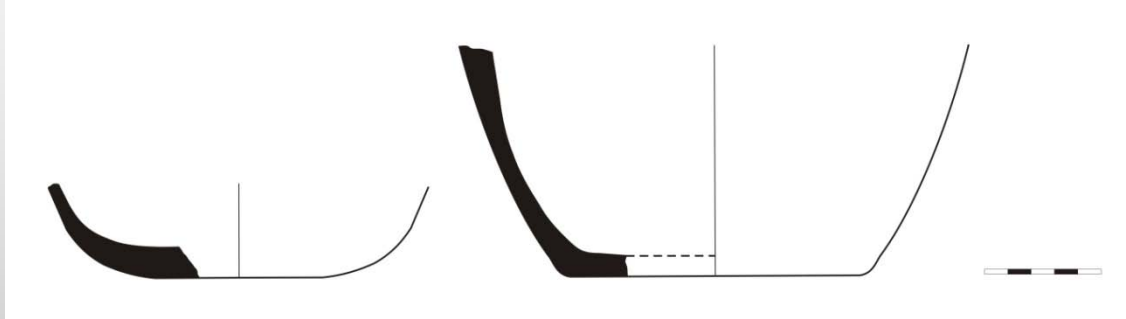

λάκκοι 11 & 26

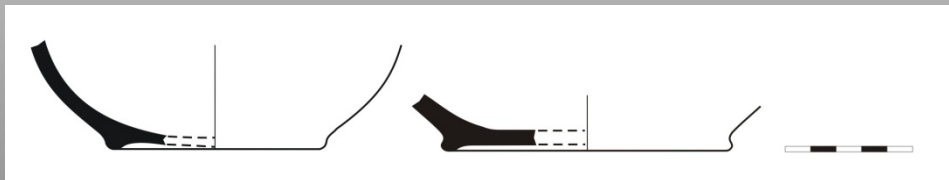

τύποι βάσεων

λάκκοι 7 & 34

λάκκοι 11 & 26

τύποι λαβών

λάκκοι 7 & 34

λάκκοι 11 & 26

γραπτά

impresso

barbotine

λάκκος 7

λάκκος 34

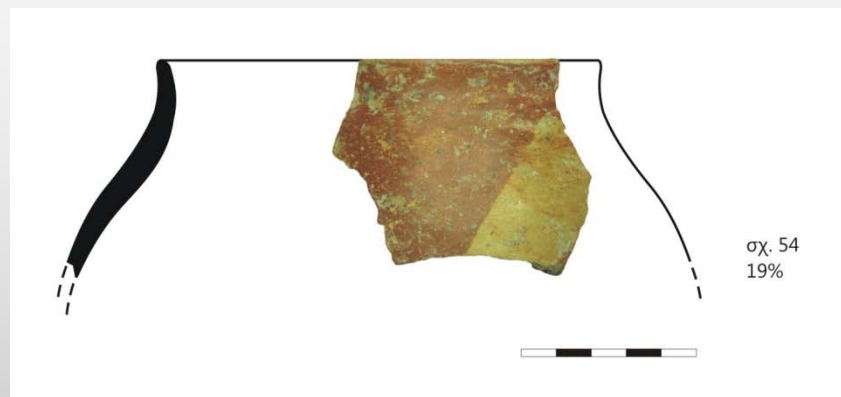

διακοσμημένα όστρακα
λάκκων 7 & 34

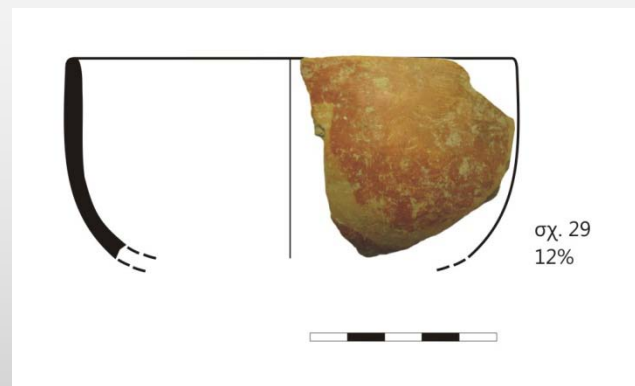

μοτίβα γραπτής διακόσμησης λάκκων 11 & 26

❖ συμπαγή μοτίβα

τριγωνικά

πεταλόσχημα

❖ ταινιωτά μοτίβα

ευθύγραμμα

καμπυλόγραμμο

μοτίβα impresso διακόσμησης λάκκων 11 & 26

impresso ονυχωτό

impresso τσιμπητό

impresso με εργαλείο

οικισμοί Θεσσαλίας αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής περιόδου

Σέσκλο

Αχίλλειο

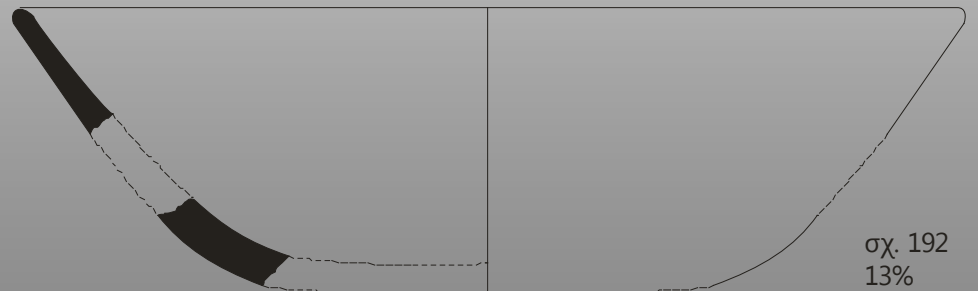
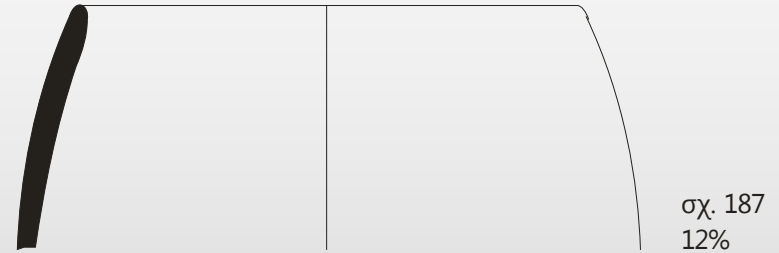
Άργισσα Μαγούλα

Οτζάκι Μαγούλα

Πρόδρομος

αγγεία πρώιμων λάκκων

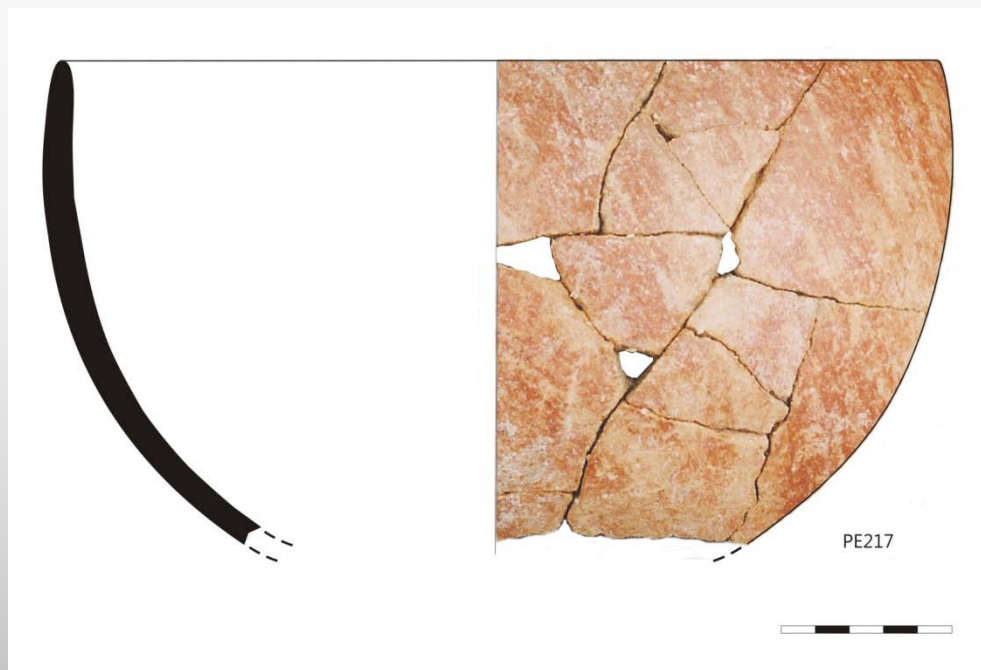
διακοσμημένη
κεραμική

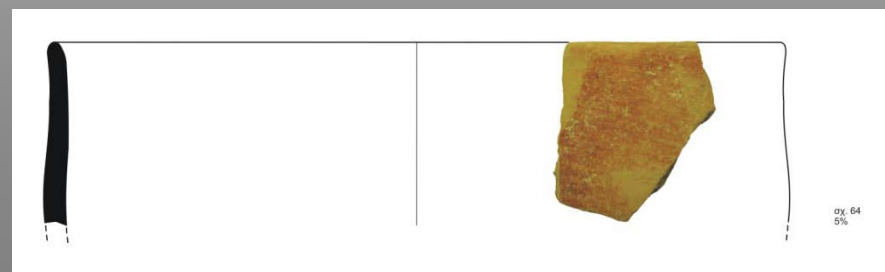
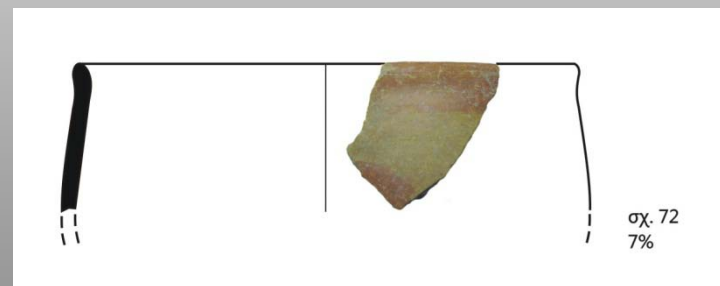

γραφτή κεραμική

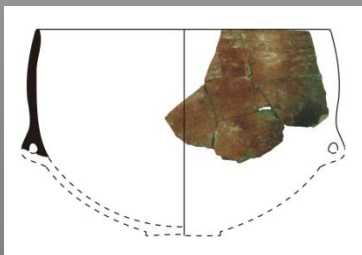
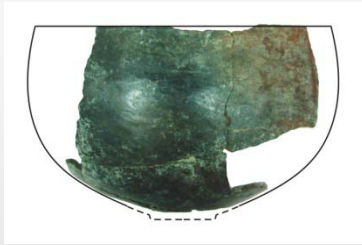

αγγεία με γραπτή
διακόσμηση

αγγεία πρώιμης αρχαιότερης νεολιθικής

Παλιάμπελα

Ρεβένια

